

С.В. Адамович

**МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І СОЮЗ
ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Велич постаті митрополита А.Шептицького, як і діяльність Союзу визволення України (1914-1918 рр.), ще донедавна замовчувалась або спотворено висвітлювалась у радянській історичній науці.

З отриманням Україною незалежності дослідники розпочали активне вивчення життя і діяльності людини, що, за словами митрополита Й.Сліпого, була "... честю і окрасою нашої Церкви і народу" [11, с.250]. У працях сучасних істориків вагоме місце посідає дослідження державницької позиції А.Шептицького в роки Першої світової війни та репресивних заходів щодо нього з боку царського самодержавства.

У цьому контексті важливим є вивчення стосунків, що склалися між духовним лідером греко-католиків і політичною організацією наддніпрянських українців в Австро-Угорщині – Союзом визволення України (СВУ).

Ідея створення загальноукраїнського національного політичного органу (праобразу майбутнього СВУ), який би боровся за здобуття Україною незалежності, зародилася у Львові на початку 1911 року в середовищі вузького кола наддніпрянських політемігрантів [26, с.80]. Ця еміграція, яка складалася в основному з українських соціал-демократів і соціал-революціонерів, була зумовлена столипінською реакцією, що настала в Росії після поразки першої російської революції 1905-1907 рр. [33, с.25].

У першому десятиріччі ХХ ст. довгий європейський мир ще тривав, проте вже виник страх, що він украй неміцний і непевний [14, с.901]. Розкидані скрізь по Європі українські емігранти краще орієнтувалися в міжнародних відносинах, ніж це було можливо для українських політиків у Києві, й цілком "ясно відчували, що в міжнародних відносинах незабаром наступлять важкі й рішучі події, які безпосередньо торкнуться й українців" [19, с.32].

Зміни в політичних поглядах українських емігрантів відбувалися також під впливом суспільно-політичної ситуації в Австро-Угорщині та внаслідок активного і безпосереднього спілкування з українцями Галичини і Буковини. Вплив національних організацій українства Австро-Угорщини, як пише В.Дорошенко, "багато важив", бо зміцнював і поглиблював серед емігрантів самостійницькі орієнтації [16, с.113].

Свідченням поступової еволюції поглядів наддніпрянської політичної еміграції стали спільні наради відомих українських діячів А.Жука, В.Степанківського, Л.Юркевича, В.Кушніра у Львові 4-6 березня 1911 року. Ті наради повинні були започаткувати активну політичну самостійницьку діяльність [2, арк.67].

У ході їх було схвалено розроблену А.Жуком платформу пресового органу з 10 пунктів, у якій декларувалося, що у зв'язку із становищем України в складі Росії "чергове завдання української політики повинно полягати у пробудженні в масах українського народу свідомости протилежності економічних і культурних інтересів України і Росії і викликанні масового національно-політичного руху" [19, с.37]. Задля реалізації цієї мети планувалося розпочати видання друкованого органу "Вільна Україна" [34, с.294].

У перерві між засіданнями наради за згодою її учасників В.Липинський ходив з візитами до митрополита графа А.Шептицького й професора М.Грушевського, щоб проінформувати їх про ідеї, висловлені учасниками зібрання, і про схвалені рішення [20, с.105]. А.Шептицький сприйняв звістку про створення нової самостійницької організації та її друкованого органу, як згадував А.Жук, з "симпатією" й дуже зацікавлено говорив про цю справу, побажавши, щоб з того "щось добре вийшло" [19, с.38].

Та жаль, В.Кушнір і В.Степанківський висунули австрофільські претензії на плановане видання, а Л.Юркевич відмовився від співпраці з самостійниками і не виділив коштів на часопис. Готовий номер журналу "Вільна Україна" не вийшов у світ через брак коштів, і задуми українських політичних емігрантів з Наддніпрянщини не були реалізовані [35, с.58-59].

Проте ідейно-політична еволюція частини українських соціал-демократів тривала в самостійницькому напрямку – досить вказати хоча б на існування в 1911-1912 роках у Львові "Молодоукраїнського комітету" В.Степанківського та Українського інформаційного комітету, заснованого А.Жуком у листопаді 1912 року, а також згадати виголошену Д.Донцовим у липні 1913 року концепцію "політичного сепаратизму" [22, с.16].

З початком Першої світової війни політичні емігранти з Наддніпрянщини, які плекали ідею створення самостійницької політичної організації, вирішили заснувати Союз визволення України як "безпартійну політичну організацію російських українців на час війни для пропаганди ідей самостійної України" [17, с.31].

4 серпня 1914 р. в Академічному Домі у Львові відбулися збори наддніпрянських політемігрантів, колишніх членів Революційної Української Партії (РУП), а потім Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), за участю Дмитра Донцова, Володимира Дорошенка, Андрія Жука і Олекси Назаріва. На них було вирішено заснувати Союз визволення України [35, с.73]. Створення СВУ схвалили керівники Головної Української Ради К.Левицький і М.Василько, а також митрополит А.Шептицький [25, с.18].

Греко-католицька церква, яка підтримувала національно-політичні слав, з початком війни поділяла концепцію створення на руїнах Російської імперії незалежної соборної України [29, с.17].

15 серпня 1914 року А.Шептицький звернувся з меморандумом до урядів Австро-Угорщини та Німеччини, в якому запропонував після захоплення українських земель австрійськими військами створити національну українську армію, замінити російське законодавство австрійським, унезалежити церкву від російських впливів [1, арк.60 зв.; 32, арк.74-75]. Особливість документа полягала в тому, що митрополит запропонував такий проект основ державного устрою України, який був би придатний тільки в перехідний військовий період, тобто коли військова влада мала здійснювати ще й адміністративні функції [12, с.56].

21 серпня 1914 року А.Шептицький проголосив у храмі св.Юра у Львові відозву до вірних прикордонних сіл галицьких єпархій. Митрополит закликав не зважати на вмовляння тих, "що хотять Вас закувати в кайдани, ... що сміють намовляти Вас до зради Цісаря – Вірні" [3, арк.6; 9].

У результаті військових дій упродовж серпня 1914 року російські війська поступово окупували Галичину і невпинно наближались до Львова. Один із діячів СВУ Д.Донцов у своїх щоденникових записах "Рік 1918. Київ" згадує, що за кілька днів перед зайняттям Львова царською армією він з В.Дорошенком та А.Жуком відвідали А.Шептицького. Ймовірно, вони переконували митрополита не залишатися в захопленому росіянами Львові чи просили в нього поради та узгоджували свої дії [15, с.67]. А 3 вересня в місто уже вступили підрозділи 8-ї російської армії [21, с.223].

На окупованих у 1914-1915 рр. українських землях політика російських властей полягала у забороні і знищенні всього українського, у перетворенні краю на одну із внутрішніх губерній "єдиної і неделимої" імперії [28, с.23].

Репресії російської окупаційної влади спрямовувалися і проти Греко-католицької церкви, а її вірних намагалися повернути до російського православ'я. Зі вступом російських військ Синод Російської православної церкви відразу ж вислав до Галичини фанатиків російського православ'я – владика Антонія Храповицького з Харкова і владика Євлогія з Холму [27, с.312]. Головним завданням їхньої "місії" було руйнування Греко-католицької церкви у Галичині. Замість неї планувалося створити православну митрополію з центром у Львові [10, с.7].

Діяльність митрополита Андрея Шептицького непокоїла правителів царської Росії. У ньому вбачали уособлення українського політичного та релігійного сепаратизму [13, с.68].

У неділю 6 вересня 1914 року А.Шептицький після відправи у Волоській церкві (Успення Пресвятої Богородиці) у Львові проголосив проповідь, де закликав львів'ян захищати віру перед наступом Росії [24, с.50].

Внаслідок такого антиросійського виступу 11 вересня в палатах митрополита було здійснено обшук, який повторили 12 і 14 вересня, а з 15

вересня А.Шептицький уже знаходився під домашнім арештом [31, с.30]. Начальник жандармського управління військового генерал-губернаторства Галичини полковник Меркулов у своєму звіті про обшук у митрополітичних палатах та конфіскацію архіву митрополита А.Шептицького писав, що "...за цією невеликою кількістю документів можна скласти вичерпне уявлення про ту активну діяльність, яка цілком поглинала Шептицького і спрямовувалась ним, головним чином, проти Росії і Православ'я" [30, с.635].

19 вересня 1914 року А.Шептицького було ув'язнено і вивезено спешу до Києва, а згодом етапом до Нижнього Новгороду, Курська, Суздаля, Ярославля [31, с.30]. У Спасо-Євфимівському монастирі Суздаля Шептицький перебував до Лютневої революції 1917 року.

Арешт митрополита відбувся з наказу командира VIII російської армії генерала Брусилова, який цим кроком засвідчив "повну нездібність" орієнтуватися у суспільно-політичних відносинах на окупованих Росією територіях [23, с.582].

Навесні 1915 року Львівським жандармським Управлінням було виявлено в замурованому приміщенні митрополітичних палат таємний архів А.Шептицького [30, с.637]. Знайдено листування митрополита з архикнязем Францом Фердинандом, його рукописи, статті до газети "Діло" з втіанням до цесаря Вільгельма "освободителя України", листування з головними провідниками СВУ у Відні, з керівниками "Січовиків", а також написаний А.Шептицьким план впровадження української автономії, що був переданий австрійському уряду, інші важливі документи [7, с.652].

Як писала російська газета "Новое время", ця знахідка спонукала міністра внутрішніх справ Росії М.Маклакова зупинити процес планованого звільнення графа Шептицького [7, с.652]. Пізніше, згадував Д.Дорошенко, листи діячів СВУ до митрополита фігурували в "ділі графа Шептицького" [18, с.33]. Особливо слід виокремити лист М.Меленевського і О.Скоропис-Йолтуховського про економічний та суспільно-політичний устрій майбутньої української держави, утвореної у випадку поразки Росії у війні [35, с.22].

Основний друкований орган СВУ "Вісник СВУ" впродовж цього періоду регулярно вміщав дописи про життя митрополита і статті з вимогами звільнити церковного діяча. З часу ув'язнення А.Шептицького і до кінця серпня 1915 року в кожному номері часопису з'являлися інформаційні матеріали про нього. Серед авторів були такі відомі українські діячі, як П.Карманський, Б.Лепкий, І.Рудович, Я.Весоловський та ін. [5, с.13; 6, с.8-11; 7, с.649-650].

Член Президії СВУ А.Жук у статті, присвяченій постаті А.Шептицького, констатував, що вже за життя його можна назвати історичною

постаттю "в повнім значінню сього слова" [8, с.713]. Підставами для цього він вважав діяльність митрополита, ширину і далекосяжність його національно-церковних задумів, які перевершували "все, що дотепер серед українців хто-небудь думав", а також те, що церковний діяч підтвердив ідеї "своїм мучеництвом" [8, с.713].

А.Жук висловив сподівання, що "жертва Андрея Шептицького не піде намарно", а зміцнить віру в майбутнє України, бо "тільки за живі, великі ідеї кладуться такі великі жертви" [8, с.714].

А.Шептицький також прихильно ставився до СВУ. "Поручаю Вам щирих українців п.Скоропис-Йолтуховського і п.Маріяна Меленевського...", – так митрополит характеризував діячів Союзу в рекомендаційній записці до посла австрійського парламенту Є.Олесницького [4, арк.75].

Стосунки А.Шептицького з СВУ служать доказом державотворчої позиції митрополита в роки Першої світової війни. Для СВУ, створеного політичними емігрантами з Наддніпрянщини, надзвичайно важливою була позиція українського суспільства Галичини і його вагової складової – Греко-католицької церкви. Нетривкі і спорадичні стосунки митрополита А.Шептицького з членами Союзу не дозволяють говорити про його визначальний вплив на формування та діяльність організації, але сам факт благословення з боку митрополита, безумовно, створив духовну підтримку, підтвердив правильність політичного вибору.

1. Центральний державний історичний архів України у Києві. – Ф.365, оп.2, спр.32.
2. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАУЛ). – Ф.365, оп.1, спр.10.
3. ЦДАУЛ. – Ф.201, оп.46, спр.1611.
4. ЦДАУЛ. – Ф.309, оп.1, спр.2390.
5. Вісник Союзу визволення України (далі – Вісник СВУ). – 1915. – Ч.15-16. – 24 квітня.
6. Вісник СВУ. – 1915. – Ч.23-24. – 15 серпня.
7. Вісник СВУ. – 1916. – Ч.119. – 8 жовтня.
8. Вісник СВУ. – 1916. – Ч.123. – 5 листопада.
9. Діло. – 1914. – 26 серпня.
10. Свобода. – 1915. – 2 березня.
11. Гайковський М. Майбутнє України у візії митрополита Андрея Шептицького // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2000. – №7. – С. 250-255.
12. Гладка Г. Державотворча концепція митрополита Андрія Шептицького в період Першої світової війни // Нова політика. – 1999. – №2. – С. 56-59.
13. Гладка Г., Кугутяк М., Москалюк М., Хруслів Б. У боротьбі за церкву, націю й державу // Галичина. – 1998. – №2. – С. 67-72.
14. Дейвіс Норман. Європа: Історія. – К.: Основи, 2000. – 1464 с.
15. Донцов Д. Рік 1918. Київ–Торонто: Гомін України, 1954. – 128 с.
16. Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи. – Відень: Накладом "Союзу визволення України", 1916. – 116 с.
17. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. – Нью-Йорк, 1954. – Т.1. – 464 с.

18. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920). – Мюнхен, 1969. – 544 с.
19. Жук А. До історії української політичної думки перед світовою війною // Визволення. – Відень – Прага, 1923. – Ч.2. – С. 30-43.
20. Жук А. Як дійшло до заснування Союзу визволення України (спомини у 20-ліття Союзу) // Календар-альманах "Дніпро" на звичайний 1935 р. – С.103-117.
21. История первой мировой войны 1914-1918 у 2-х томах /Под ред. И.И.Ростунова. – М.: Наука, 1975. – Т.1. – 448 с.
22. Качмар Л.С. Наддніпрянська політична еміграція в Галичині 1900-1914 рр. /Автореф. дис. канд. істор. наук. – Львів, 1997. – 19 с.
23. Кочубей Н. Дещо з минулого (зі споминів про московську окупацію Галичини) // Дзвони. – 1935. – Ч.12. – С.577-583.
24. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький: його життя і заслуги. – Люблін, 1990. – 64 с.
25. Лавров Ю.П. Початок діяльності Союзу визволення України // Укр. іст. журн. – 1998. – №4. – С.17-32.
26. Лавров Ю.П. Про ідейні й організаційні заходи Союзу визволення України // Укр. іст. журн. – 1996. – №6. – С.79-90.
27. Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – С.304-324.
28. Мазур О.Я. Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914-1918) / Автореф. дис. канд. істор. наук. – Львів, 1997. – 24 с.
29. Марчук В.В. Греко-католицька Церква у 1914-1923 рр. // Укр. іст. журн. – 2000. – №6. – С.16-28.
30. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність: Документи і матеріали 1889-1944. – Львів, 1999. – Том 2: Церква і суспільне питання. Кн.2: Листування. – С.571-1096.
31. Митрополит Андрей Шептицький. Матеріали та документи (1865-1944 рр.) / За ред. Заборовського Я.Ю. – Львів–Івано-Франківськ, 1995. – 176 с.
32. Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хагу? (Суспільно-політичні твори Андрея Шептицького) // Галичина. – 1998. – №2. – С. 73-92.
33. Німчук І. Українська політична еміграція до світової війни // Визволення. – Відень–Прага, 1923. – Ч.1. – С.23-28.
34. Патер І. Наддніпрянська політична еміграція у Львові початку ХХ століття // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – С.291-303.
35. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Львів, 2000. – 346 с.

Adamovych S.

METROPOLITAN SHEPTYZYKIY A. AND THE UKRAINE DELIVERANCE UNION

In the given article the metropolitan Sheptyzkyi's views on state formation in the World War I period are represented and considered within the context of his relations with the political organization of Naddniproian political emigrants-the Ukraine Deliverance Union (1914-1918). The author considers that the relations between the metropolitan and the Union had caused the spiritual support and the Union members' firm confidence in the correctness of their chosen political path.